

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра публічного управління та адміністрування

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

«ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕТІНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ»

Студентки 5 курсу, 7 групи,
спеціальності 074 «Публічне
управління та адміністрування»
спеціалізації «Публічне
управління та адміністрування»

Бойченко Олександри
В'ячеславівни

Науковий керівник
канд. екон. наук

Дьяченко Ольга
Володимирівна

Гарант освітньої програми
канд. екон. наук, доцент

Головня Юлія Ігорівна

Київ 2022

Київський національний торговельно-економічний університет

Факультет економіки, менеджменту та психології

Кафедра публічного управління та адміністрування

Освітній ступінь: бакалавр

Спеціальність: публічне управління та адміністрування

Спеціалізація: публічне управління та адміністрування

Затверджую

Зав. кафедри _____

«11» грудня 2021 р.

Завдання**на випускню кваліфікаційну роботу (проект)
студентові**

Бойченко Олександра Вячеславівна
_____ (прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема випускної кваліфікаційної роботи (проекту): **«ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕТИНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ»**

Затверджена наказом ректора від «08» грудня 2021 р. № 4067

2. Строк здачі студентом закінченого роботи (проекту): 24.01.2022

3. Цільова установка та вихідні дані до роботи (проекту)

Мета роботи (проекту): є розроблення системи заходів щодо удосконалення державного регулювання детінізації національної економіки.

Об'єкт дослідження: є процес державного регулювання детінізації національної економіки.

Предмет дослідження: теоретичні, методичні та практичні засади державного регулювання детінізації національної економіки

4. Зміст випускної кваліфікаційної роботи (проекту) (перелік питань за кожним розділом):

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

1.1. Сучасний стан та тенденції тіннізації економіки в Україні

1.2. Аналіз факторів впливу на тіннізацію економіки в Україні

РОЗДІЛ 2. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕТІНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1. Формування та реалізація державної політики протидії тінновій економіці в Україні

2.2. Розроблення системи заходів щодо удосконалення державного регулювання детнізації національної економіки та обґрунтування їх ефективності

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

5. Календарний план виконання роботи (проекту)

№ пор.	Назва етапів випускної кваліфікаційної роботи (проекту)	Строк виконання етапів роботи	
		за планом	фактично
1	Визначення напрямку дослідження та затвердження теми випускної кваліфікаційної роботи	До 10.12.2021	10.12.2021
2	Складання плану та підготовка індивідуального завдання для виконання випускної кваліфікаційної роботи	До 20.12.2021	20.12.2021
3	Представлення на рецензування науковому керівнику рукопису першого розділу випускної кваліфікаційної роботи	До 10.01.2022	10.01.2022
4	Представлення на рецензування науковому керівнику рукопису другого розділу випускної кваліфікаційної роботи	До 20.01.2022	20.01.2022
5	Представлення закінченої випускної кваліфікаційної роботи на кафедрі	До 21.01.2022	21.01.2022
6	Підготовка письмового відгуку на випускну кваліфікаційну роботу	До 22.01.2022	22.01.2022
7	Зовнішнє рецензування ВКР	До 22.01.2022	22.01.2022
8	Проведення попереднього захисту випускних кваліфікаційних робіт	21-23.01.2022	21-23.01.2022
10	Вирішення питання про допуск випускної кваліфікаційної роботи до захисту	До 25.01.2022	До 25.01.2022
11	Направлення випускної кваліфікаційної роботи із зовнішньою рецензією у ЕК для захисту	За графіком	26.01.2022

6. Дата видачі завдання « 11 » грудня 2021 р.

7. Науковий керівник випускної кваліфікаційної роботи Дяченко Ольга Володимирівна

*(прізвище, ініціали, підпис)*8. Гарант освітньої програми Головня Ю.І.

9. Завдання прийняв до виконання студент Бойченко О.В

10. Відгук наукового керівника випускної кваліфікаційної роботи (проекту):

Випускна кваліфікаційна робота Бойченко О.В., яку подано на рецензування, складається зі вступу, двох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел.

Деструктивним чинником для сучасної економіки залишається існування значної частки неформального сектору, функціонування якого унеможливорює стійке економічне зростання країни. В умовах глобального загострення кризових явищ, які стали наслідками пандемії Covid-19, доцільним є пропозиція комплексу актуальних заходів щодо розвитку офіційної економіки і викорінення причин тіньової.

У випускній кваліфікаційній роботі автор зробив спробу проаналізувати сучасний стан та тенденції тінізації економіки в Україні, охарактеризувати фактори, що впливають на тінізацію економіки в Україні, а також розробити систему заходів щодо удосконалення державного регулювання детінізації національної економіки.

Проте, робота містить ряд недоліків: недостатньо досліджено стан тінізації економіки в Україні та охарактеризовано факторів впливу на тінізацію економіки, пропозиції носять декларативний характер і є недостатньо обґрунтованими.

Загалом, представлена на рецензування випускна кваліфікаційна робота Бойченко О.В. може бути допущена до захисту.

Науковий керівник випускної кваліфікаційної роботи Дяченко Ольга Володимирівна

(підпис, дата)

Відмітка про попередній захист Головня Юлія Ігорівна

(ПІБ, підпис, дата)

11. Висновок про випускну кваліфікаційну роботу (проект):

Випускна кваліфікаційна робота (проект) студента Бойченко О.В.

(прізвище, ініціали)

може бути допущена до захисту екзаменаційній комісії.

Гарант освітньої програми): Головня Юлія Ігорівна

(прізвище, ініціали, підпис)

Завідувач кафедри: Новікова Наталія Леонідівна

(підпис, прізвище, ініціали)

«25» січня 2022 р.

ЗМІСТ**ВСТУП****РОЗДІЛ 1. ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ.....9**

1.1. Сучасний стан та тенденції тіннізації економіки в Україні9

1.2. Аналіз факторів впливу на тіннізацію економіки в Україні.....15

РОЗДІЛ 2. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕТІНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ.....20

2.1. Формування та реалізація державної політики протидії тіньовій економіці в Україні.....20

2.2. Розроблення системи заходів щодо удосконалення державного регулювання детіннізації національної економіки та обґрунтування їх ефективності25

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ32**СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....36**

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Тіньова економіка являє собою систему економічних взаємовідносин суб'єктів господарювання, що виникають у процесі здійснення ними економічної діяльності, безпосередньо не забороненої законодавством, але сам характер здійснення якої ведеться з порушенням чинних норм у сфері податкового, трудового права та ін., а також заборонену законодавством діяльність із метою вилучення прибутку. Тіньові економічні процеси є загрозою стабільності розвитку національної економіки, гальмом повномасштабного розвитку прогресивних технологій, що знижують розмір бюджетних надходжень, перешкоджають синхронізованому та збалансованому розвитку всіх секторів економіки.

Усі зазначені фактори негативно впливають на захищеність національної економіки, а отже – дозволяють розглядати тіньову економіку як загрозу національній економічній безпеці. Серед факторів ризиків, що породжуються тіньовою економікою, прийнято розглядати цілий ряд факторів економічного, політичного, соціального характерів (інфляція, нестабільність влади, соціальне невдоволення та ін.), які тягнуть за собою негативні наслідки (нелегальна міграція, соціальні протести та ін.).

Сутність тіньової економіки та шляхи боротьби з нею розглянуто у публікаціях таких вчених, як Гмирін А. [3], Гуменна Ю.Г. [4], Миколайчук М.М. [15], Краус Н.М. [16], Корженко В.В. [17], Тютюнник І.В. [20]. Дослідженням питань факторів впливу на тінізацію економіки займалися такі науковці Дубровський В., Черкашин В. [8], Подмазко О.М. [22], Павленко Н. В., Виганяйло С. М., Пилипенко Н. М. [25].

Незважаючи на значну кількість дослідників тіньової економіки, деякі її аспекти вивчені недостатньо. Зокрема, слабо вивчено питання, що стосується соціального та інституційного принципів державної політики протидії тіньовій економіці як інструменту, що впливає на стан і стабільність розвитку національної економіки. Саме це визначило актуальність обраної теми дослідження.

Об'єктом дослідження є процес державного регулювання детінізації національної економіки.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні засади державного регулювання детінізації національної економіки.

Метою роботи є розроблення системи заходів щодо удосконалення державного регулювання детінізації національної економіки.

Відповідно до зазначеної мети визначено такі завдання дослідження:

- дослідити сучасний стан та тенденції тінізації економіки в Україні;
- здійснити аналіз факторів впливу на тінізацію економіки в Україні;
- дослідити механізм формування та реалізації державної політики протидії тіньовій економіці в Україні;
- розробити систему заходів щодо удосконалення державного регулювання детінізації національної економіки та обґрунтувати їх ефективність.

Теоретичною та методичною основою дослідження послужили праці українських та зарубіжних дослідників з питань удосконалення державного регулювання детінізації національної економіки. Також використовувалися нормативні-правові акти з теми дослідження, були задіяні дані оглядів, присвячені оцінюванню рівня тінізації економіки в Україні.

Для вирішення поставлених завдань були використані загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: аналізу та синтезу для дослідження сучасного стану та факторів впливу на тінізацію економіки в Україні; метод статистичного аналізу – для дослідження динаміки тіньової економіки; метод варіації та взаємозв'язків – для дослідження зв'язків тінізації економіки з іншими соціально-економічними чинниками.

Структура та обсяг випускної кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, висновків та пропозицій, списку використаних джерел з 30 найменувань. Матеріали роботи містять 2 таблиці та 2 рисунка. Загальний обсяг роботи складає 40 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

1.1. Сучасний стан та тенденції тіннізації економіки в Україні

Тіньова економіка сприяє зростанню тіньових кримінальних доходів та їх поширенню у різних галузях економіки. На останньому Всесвітньому економічному форумі цей факт визнано одним із основних глобальних викликів майбутнього десятиліття

Така оцінка тіньової економіки обумовлена негативними наслідками поширення тіньового сектора, а саме [3]:

- спотворенням конкурентного середовища та невідповідними умовами для функціонування легального сектора;
- зниженням ефективності заходів державного регулювання економіки;
- зменшенням обсягів фінансових ресурсів консолідованого бюджету та збільшенням податкового навантаження на легальний сектор економіки;
- зростання рівня корупції на тлі значних неконтрольованих тіньових фінансових потоків.

Перебуваючи за межами державного регулювання та контролю, тіньова економіка є «прихованими» соціально-економічними відносинами між окремими громадянами, соціальними групами щодо виробництва, розподілу, обміну та споживання товарно-матеріальних цінностей та послуг, використання різних видів ресурсів у корисливих особистих чи групових інтересах. Тіньова економіка формує власні інститути, які протистоять та протидіють офіційним. З огляду на інший порядок функціонування і ідеології, тіньові неофіційні домовленості, що визначають протікання бізнес-процесів без залучення правої системи, сприяють деформації розуміння підприємницької діяльності. Такі неформальні відносини призводять до залучення у фінансову сферу зароблених поза офіційною економікою та прихованих від оподаткування коштів суб'єктів господарювання.

Характеристика тіньової економіки як інституційного явища у літературі зводиться до її визначення як сукупності неврахованих (легальних, але незареєстрованих) та протиправних видів діяльності [28, с. 66]. На думку українських вчених [11] різноманіття видів тіньової економіки визначається різноманіттям негативних наслідків зростання її обсягів. У зв'язку з цим тіньова економічна діяльність може підпадати під визначення нелегальної (кримінальної або «чорної»), незареєстрованої (прихованої, або «сірої») або неврахованої (фіктивної).

Як очевидно з вищевикладеного, тіньова економіка охоплює як корисливі економічні злочини, так і корисливі економічні правопорушення і правомірну, але невраховану чи непідконтрольну державі економічну діяльність.

Незареєстрована та неврахована економічна діяльність включає, в тому числі і законну діяльність, яка [16, с. 46-50]:

- здійснюється в основному в рамках закону, але не реєструється органами державного регулювання економіки, не відображається у її статистиці, а отже, залишається за межами прямого впливу регулюючих заходів (переважно діяльність суб'єктів для задоволення власних потреб, діяльність із неформальною зайнятістю);
- здійснюється методами, що знаходяться поза законом (результати такої діяльності ховаються або значно занижуються з метою уникнення оподаткування);
- здійснюється без ліцензій, дозволів тощо.

Нелегальна економіка розглядається як діяльність, якої в державі не повинно бути, оскільки вона є суспільно небезпечним явищем, органічно пов'язаним із насильством. Протидія такій економіці охоплює як податкову, так і правоохоронну сфери, тому має здійснюватися переважно правоохоронними органами. Впливати на механізми функціонування неврахованої та незареєстрованої економіки необхідно іншими методами.

У сучасних умовах трансформаційних та глобалізаційних змін однією з найактуальніших та гострих світових проблем є тінізація доходів із подальшою їх легалізацією. За даними Міністерства фінансів України, річний обсяг тіньового сектора економіки України становить 350 млрд. грн., з яких 48,5% - операції у вигляді тіньової заробітної плати, 28,5% - операції з конвертації валюти або її розміщення на рахунках в іноземних банках, 10% – неофіційні розрахунки, 13% – розрахунки за основні засоби, послуги тіньового сектору [23]. Тіньовий фонд оплати праці в Україні оцінюється близько половини трильйона гривень на рік, одна зайнята людина фактично утримує двох, які не працюють [13].

Наявність значної кількості тіньових потоків в економіці переважної більшості країн призвела до пошуку ефективних механізмів протидії їм. Сьогодні уряд України розробляє ряд заходів, спрямованих на мінімізацію негативного впливу таких факторів, як корупція, бездіяльність чи корупційна діяльність судових органів, недостатній захист майнових та немайнових прав громадян, варіативність законодавства. За минулий рік Державна аудиторська служба провела близько 2 тис. заходів державного фінансового контролю. Виявлено фінансові порушення при використанні бюджетних коштів, що спричинило збитки майже на 916,6 млн грн, з них 54,5% - кошти з Державного бюджету [23]. Безперечно, дані цифри свідчать про неефективне управління соціально-економічною системою. На сьогоднішній день, на превеликий жаль, органи державної влади лише декларують прагнення до європейських цінностей, до прозорості прийнятих управлінських рішень, а також до створення сприятливих умов для ведення малого та середнього бізнесу в Україні. Внаслідок цього будь-яка боротьба з тіньовою економікою приречена на провал, оскільки ця боротьба здійснюється у рамках корупційної соціально-економічної системи.

У країнах Європи тіньовий сектор переважно представлений нелегальними (кримінальними) видами діяльності. Особливістю тіньової економіки України є те, що вона, здебільшого, є незареєстрованою та

фіктивною. У зв'язку із цим способи впливу на тіньовий сектор економіки в Україні будуть іншими, ніж ті, що використовуються у країнах ЄС. В Україні тіньові доходи можуть бути отримані від легальних видів діяльності, однак відображені в обліку та звітності недостовірно або не відображені взагалі. Приховуючи такі доходи, українські компанії виводять їх із офіційного обліку, не платять податки та збільшують за цей рахунок власні доходи, виплати своїм менеджерам.

Такі доходи не враховуються податковими органами і дедалі частіше вводяться у звичайний оборот через професійних бухгалтерів та аудиторів. Як показує практика, створені у тіньовому сегменті економіки додаткові ресурси інвестуються у різні сфери фінансово-господарської діяльності, які приносять додаткові доходи.

В Україні, за різними експертними оцінками, у тіні від 30 до 40% ВВП [5, с. 3]. За оцінками Міністерства економіки України, рівень тіньової економіки за період з 2016 до 2021 р. мав максимальне значення у 2016 р., тоді як надалі змінювався у бік зменшення, склавши 31% у 2021 р. [9, с. 2] (табл. 1.1)

Таблиця 1.1

Показники тінізації економіки України у 2016–2021 рр.

Роки	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.	2020 р.	2021 р. (6 міс.)
ВВП, млн грн	720731,0	948056,0	913345,0	1082569	1316600,0	296970,0
Обсяг тіньової економіки, млн грн	201804,7	322339,0	356204,6	411376,2	447644,0	100969,8
Рівень тіньового сектора, % до ВВП	33	32	29	28	30	31

Джерело: [9, с. 2]

В Україні до 80% тіньових капіталів створюється завдяки умисному ухиленню від сплати податків (ст. 212 Кримінального кодексу України), що негативно впливає як на формування доходної частини державного бюджету, так і на обсяги ВВП.

Рівень тіньової економіки в країні також можна визначити за методом «витрати населення – роздрібний товарообіг і послуги». Як свідчать дані рис.

1.1, протягом аналізованого періоду відбулося зниження рівня тіньової економіки за цим методом з 33% у 2016 р. до 23% у 2021 р. Причинами виникнення подібної тенденції можна назвати:

- звужені можливості придбання товарів на неорганізованих ринках;
- зміна споживчих пріоритетів населення під час пандемії (утримання від непершочергових витрат в умовах невизначеності);
- стимулювання споживчого попиту на тлі зростання соціальних стандартів.

На користь зниження рівня тіньової економіки за цим методом свідчить скорочення кількості неформально зайнятих у віці 15-70 р. до 19,5% від загальної кількості зайнятого населення цього віку в січні-червні 2021 р. порівняно з 20,5% у січні-червні 2020 р.

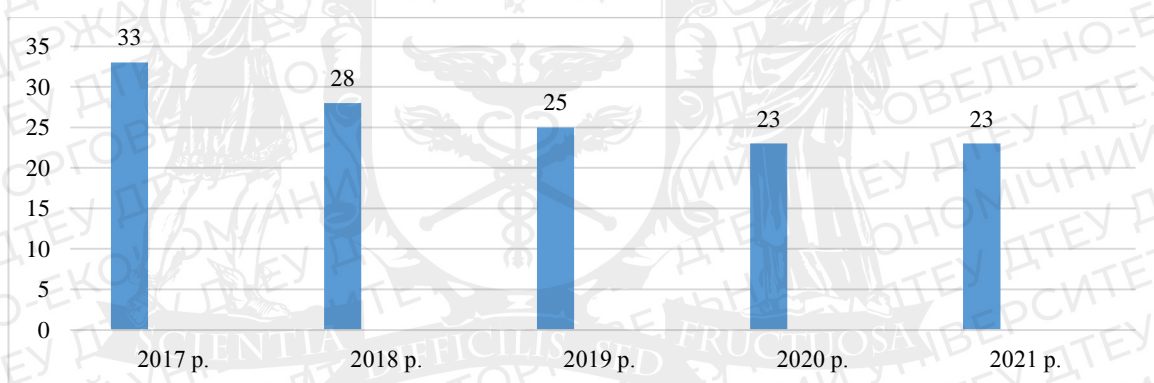

Рис. 1.1. Динаміка рівня тіньової економіки за методом «витрати населення – роздрібний товарооборот і послуги», % від обсягу офіційного ВВП, 2017-січень-червень 2021 рр.

Джерело: [9, с. 10]

Також тенденція до зниження рівня тіньової економіки в країні за цим методом пов'язана з припиненням діяльності частини стихійних точок торгівлі через введення карантинних обмежень та примусовим переходом на онлайн-покупку товарів і послуг [2]. При цьому діяльність «неорганізованих» Інтернет-сайтів не в повній мірі підпадає під дію існуючого порядку оцінки рівня тіньової економіки за цим методом, що спричиняє викривлення кінцевих результатів.

Ще одним методом розрахунку рівня тіньової економіки в країні є монетарний метод. Дані, наведені на рис. 1.2, свідчать про зростання тіньової економіки протягом аналізованого періоду з 31% у 2017 р. до 33% у 2021 р.

На збільшення рівня тіньової економіки за цим методом суттєвий вплив мали різноспрямовані фактори. Серед позитивних факторів варто назвати [9, с. 7]:

- відновлення банківського кредитування в національній валюті з квітня 2021 року на тлі поживлення економіки;
- підтримання Нацбанком урядових програм, зокрема ініціативи «Доступні кредити 5-7-9%».

До негативних факторів впливу варто віднести:

- підвищення НБУ облікової ставки з 6% річних (діяла з 12.06.2020) до 6,5% річних з 05.03.2021 та до 7,5% з 16.04.2021, що спричинило зростання вартості кредитів для бізнесу та населення;
- збільшення обсягу обігу грошей поза банками, що в 2021 році становив 25,4 млрд грн (на 4,9 % порівняно з попереднім роком).

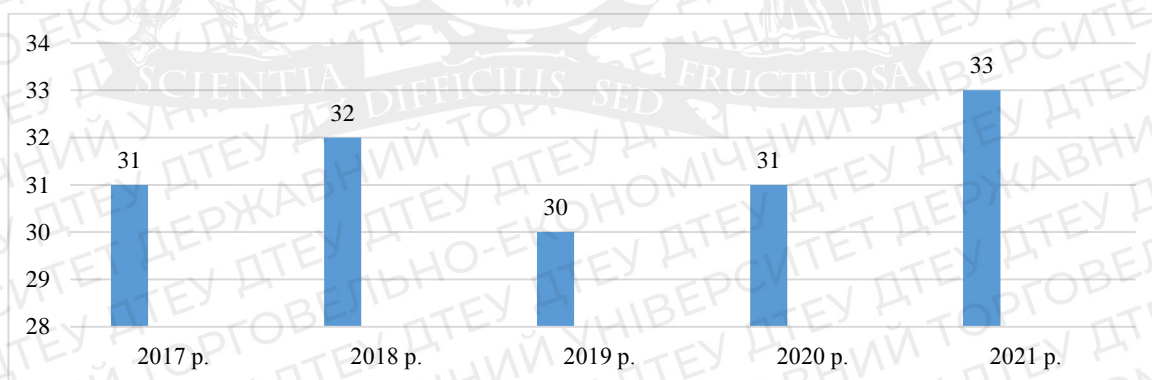

Рис. 1.2. Динаміка рівня тіньової економіки за монетарним методом, % від обсягу офіційного ВВП, 2017- січень-червень 2021 рр.

Джерело: [9, с. 10]

Поруч зі зростанням готівкового обігу, мало місце об'єктивне для періоду пандемії збільшення обсягу безготівкових розрахунків. Тому, аргументовано вважати, що за нових моделей поведінки населення формуються нетрадиційні безготівкові канали тінізації, які не враховуються за умов застосування існуючих методів розрахунку.

Таким чином, тенденція до зростання тінізації економіки України формується в умовах несприятливого інвестиційного та бізнессередовища в країні. З іншого боку, позитивні очікування щодо умов ділової активності, а також щодо результатів запроваджуваних Урядом реформ стимулюють населення та суб'єктів господарювання до розширення діяльності у легальному секторі [9, с. 13].

1.2. Аналіз факторів впливу на тінізацію економіки в Україні

На сьогоднішній день проблеми детінізації економічної системи є актуальними не лише для країн пострадянського простору, але й для провідних економік світу, таких як США та Європа. Для прикладу, в Австрії тіньовий сектор становить 8,2% ВВП, у Франції та Великобританії – 11%, у Німеччині 13,7%, в Італії – 21,2%, у сусідній Польщі – 25%, а у Болгарії – понад третину [3].

Головною причиною ухилення від сплати податків у країнах Європи та США є надмірне податкове навантаження та недовіра до інститутів влади. У США деякі працівники ухиляються від сплати податків на прибуток для того, щоб спрямувати кошти на оплату соціальних потреб. Вони не вірять, що податки витрачаються відповідно до суспільних потреб.

За останні роки федеральний уряд витратив мільярди доларів платників податків на війни, порятунок великих банків, страхових компаній. На думку деяких громадян та підприємців – це все відбувалося за рахунок суспільної освіти, охорони здоров'я та інфраструктури.

«Відхід у тінь» може бути викликаний також і антикризовими заходами держави. Посилення державного контролю над фінансовою сферою в Греції, наприклад, викликало збільшення тіньової економіки майже на 1% ВВП (тобто з 24,3% - у кризовому 2008 році до 25,4% - у 2019 році).

Розглянемо основні причини зростання тіньової економіки у розвинених країнах світу (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Основні причини зростання тіньової економіки у розвинених країнах світу

Чинники, що сприяють зростанню тіньової економіки	Ступінь впливу
Зростання податкового навантаження та розміру внеску на соціальне забезпечення	45-52%
Якість державних інституцій	12-17%
Трансферти	7-9%
Регулювання ринку праці	7-9%
Державні послуги	7-9%
Мораль платника податків	22-25%
Вплив усіх факторів	78-96%

Джерело: [3]

Очевидно, що тіньовий сектор України значно відрізняється від західних країн масштабністю даного явища, соціально-економічними, а також структурними факторами, що призводять до появи тіньового бізнесу; у свою чергу, до тінізації цілих сфер діяльності.

Узагальнивши вищесказане, можна зазначити, що основними причинами зростання тіньової економіки в Україні є такі [9]:

- збільшення податкового навантаження та внесків на соціальне страхування;
- посилення державного регулювання економіки, особливо ринку праці;
- вимушене скорочення робочого часу; ранній вихід на пенсію;
- безробіття; зниження суспільної довіри та лояльності до державних інституцій, а також падіння податкової моралі.

Вище перелічені причини характерні для України, однак, на наш погляд, варто акцентувати увагу на двох найважливіших.

Насамперед, це досить складне податкове законодавство, яке аж ніяк не спрощує діяльність бізнесу, а навпаки ускладнює його функціонування.

По-друге, це корупційна складова владних структур, яка проявляється на кожному рівні соціально-економічної системи, і не лише перешкоджає її розвитку, а й підриває довіру бізнесу до держави, що й позначається на якості податкової культури підприємців [1, с. 6].

По-третє, це низький рівень життя населення, що сприяє розвитку прихованих видів економічної діяльності, високий рівень безробіття (у тому числі, неофіційного чи прихованого) та орієнтація частини населення на отримання доходів будь-яким способом, нерівномірний розподіл валового внутрішнього продукту [26, с. 62].

По-четверте, це інтенсивність регулювання, що часто вимірюється в кількості законів та інструкцій, є іншим важливим фактором, який зменшує свободу (вибору) зайнятих в офіційній економіці [27, с. 4]. Серед них трудові ринкові інструкції, торгові бар'єри та трудові обмеження для іноземців. Надмірне регулювання призводить до суттєвого збільшення трудових витрат в офіційній економіці. Більшість цих витрат може бути переведено на службовців, тому вони також є стимулом працювати в тіньовій економіці, де цього можна уникнути. Все це свідчить про необхідність органам влади приділяти більше уваги покращенню виконання законів та інструкцій замість того, щоб збільшувати їхнє число.

По-п'яте, велика частка державного сектора в економіці, у сукупному капіталі сприяє формуванню неформальних відносин, пов'язаних із розподілом бюджетних коштів у формі пільгових кредитів, дотацій, субсидій, субвенцій серед державних підприємств. Пільговий або безоплатний розподіл бюджетних коштів веде до створення контрольованих підприємницьких структур, створених з метою незаконного присвоєння цих коштів, присвоєння інфляційного доходу, легалізації, інвестування та ін [14, с. 16].

Великі масштаби перерозподілу ВВП через бюджет та цільові позабюджетні фонди в Україні позначаються негативніше, ніж у країнах із розвинутою ринковою економікою. Використовується практика пільгового кредитування та субсидування окремих структур за рахунок недофінансування значних соціальних програм. Невиконання своїх зобов'язань перед бюджетом призводить до загострення проблеми

неплатежів, погіршення фінансового стану підприємств реального сектора, провокуючи звернення до протиправних стратегій виживання.

По-шосте, наявність невідконтрольних українському Уряду територій, що породжує контрабанду та нелегальні виробничо-господарські процеси [25, с. 26].

Таким чином, можна зробити висновок, що масштаби тіньового сектора економіки зумовлені багатьма факторами, а його структура за основними з них – обсягом ухилення від сплати податків, наявністю ефективного державного сектора економіки та рівнем корумпованості суспільства.

Способи отримання тіньових доходів постійно вдосконалюються, застосовуються нові технології та фінансові інструменти, що значно ускладнює можливості контролюючих органів впливати на формування тіньового сектора. Схеми ухилення містять заплутані багатоходові операції. У зв'язку з цим слід зосередити увагу не лише на схемах ухилення від оподаткування чи отримання доходів кримінального характеру, а й на фактах використання зароблених у таких схемах коштів та майна.

Однак не можна не погодитися і з думками вчених про те, що тіньова економіка має певні позитивні сторони [29, с. 164].

Існування тіньової економіки пов'язане з певними позитивними моментами, такими як: товарне наповнення внутрішнього ринку, сприяння накопиченню первинного капіталу, пом'якшення соціальної напруги у суспільстві, що виникає з економічним спадом. Вони, однак, не можуть компенсувати різке розшарування населення та майнове обмеження більшої його частини [22, с. 9-12].

Позитивними ознаками тіньової економіки України є [13, с. 196]:

1) накопичення капіталу. Оскільки в тіньовій економіці кошти обертаються набагато швидше, то й відтворюються вони також швидко. Хоча капітал буває досить сумнівного походження, але надалі його можна використати на легальний бізнес;

2) додаткові робочі місця. Так, люди отримують зарплату «у конвертах», але вони можуть працювати, заробляти кошти для того, щоб забезпечити себе, хоч і держава недоотримує податків, а працівники не одержують

трудоий стаж. Можливість реалізації працівником своєї здатності до праці та його особиста мотивація до одержання гідної винагороди за неї (у більшості випадків) зумовлюють відносно високу ефективність механізму формування зайнятості в умовах тіньової економіки [30, с. 23];

3) реалізація ідей. З огляду на українське законодавство можна сказати, що у нас досить важко реалізувати свою ідею цілком легально, або іноді дуже довго потрібно ходити багатьма інстанціями і збирати всілякі довідки, а тіньова економіка дозволяє реалізувати ці ідеї, хоч і не зовсім легально;

4) формування механізмів підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки. Наприклад, колекторські фірми: законів немає, які діють і вирішують важливу проблему з виплати кредитів;

5) виробництво стратегічних та імпортозамінних товарів та послуг [10, с. 454].

Виходячи з усього вище перерахованого та об'єктивних економічних процесів, що відбуваються в Україні можна зробити висновок, що основними причинами, що гальмують процес виходу економіки України з тіні є [10, с. 82-86]:

- системні недоліки податкової політики (чинна податкова система фактично зосереджена на максимальному залученні надходжень до бюджету без урахування можливих наслідків надмірного фіскального тиску на суб'єктів господарювання та громадян);

- відсутність повноцінного ринкового середовища (уповільнення інституційних, структурних та економічних змін, недосконалість ринкових механізмів призводять до неузгодженості державної економічної політики з інтересами суб'єктів господарювання, які вимушені самостійно розробляти неформальні механізми взаємної співпраці);

- високий рівень корупції та некомпетентності державних службовців (корупція є одним з головних факторів, що впливає на розвиток України та залишається одним із найбільших перешкод на шляху її інтеграції у світове співтовариство.

РОЗДІЛ 2

УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЕТІНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

2.1. Формування та реалізація державної політики протидії тіньовій економіці в Україні

З моменту створення незалежної української державності та до кінця 80-х років ХХ століття державна економічна політика практично не містила елементів, спрямованих саме на боротьбу з тіньовою економікою. Ознаки заходів протидії тіньовим економічним процесам містилися лише у Кримінальному кодексі та окремих законах, спрямованих на припинення злочинної діяльності, зокрема із одержанням прибутку.

Вживані заходи щодо протидії тіньовій економіці часто не були поступальними та системними. Якісна зміна курсу державної політики, спрямованої на протидію розвитку тіньової економіки, відноситься до середини 90-х років ХХ ст. Так, у 1995 році засновується міжвідомча Колегія розслідування фінансових злочинів, що виконує загальну функцію збору фінансової інформації. При цьому здійснення нагляду за фінансовими установами щодо боротьби з відмиванням грошей додатково було покладено на Міністерство фінансів та Національний Банк України.

Сьогодні основними напрямками діяльності державних регуляторів у сфері запобігання розвитку тіньового сектору економіки, виступають [4, с. 7]:

1. Нормативно-правове забезпечення детінізації економіки України, що включає в себе:

- розробку механізмів, спрямованих на вдосконалення системи адміністративно-наглядової діяльності суб'єктів державного фінансового моніторингу [21];

- розвиток і вдосконалення системи підзаконних нормативно-правових актів, що забезпечують ефективну реалізацію положень законодавства з

регулювання та нагляду з урахуванням оцінки ризиків у сфері протидії розвитку тіньової економіки, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення з метою визначення відповідності заходів, що здійснюються суб'єктами моніторингу, для обмеження (зменшення) ризиків під час їх діяльності;

- розробку нормативно-правових актів щодо адміністративного права, здійснюваного відповідно до законодавства у цій сфері.

2. Наглядова діяльність, що включає:

- перевірку наглядовими органами суб'єктів фінансового моніторингу щодо дотримання ними вимог законодавства;

- методологічну, методичну та іншу допомогу суб'єктам моніторингу фінансово-економічних операцій;

- інформаційно-технологічні можливості державного регулятора щодо збору, обробки, зберігання та передачі необхідної інформації до Єдиної інформаційної системи;

- вживання відповідно до законодавства своєчасних та ефективних заходів щодо: перевірки бездоганної ділової репутації осіб, які здійснюватимуть чи здійснюють управління, мають намір набути істотну участь (або є кінцевими вигодоодержувачами) у суб'єктів фінансового моніторингу; для недопущення до управління суб'єктами фінансового моніторингу осіб, які мають не погашену або не зняту в установленому законом порядку судимість за корисливі злочини або тероризм; заходів для недопущення формування капіталу суб'єктів господарювання за рахунок доходів, джерела походження яких неможливо підтвердити на підставі офіційних документів або їх копій, засвідчених в установленому порядку.

3. Взаємодія Дерфінмоніторингу України та інших державних регуляторів між собою, а також з правоохоронними органами, та з суб'єктами первинного фінансового моніторингу, що передбачає:

- забезпечення взаємодії Дерфінмоніторингу України з оперативними правоохоронними підрозділами;
- обмін інформацією про організації, які не виконують вимоги законодавства у сфері фінансового моніторингу;
- спільну розробку методології оцінки рівня тіньової економіки, а також єдиних підходів до ідентифікації незаконних економічних операцій;
- встановлення порядку створення спільних робочих груп, у тому числі слідчооперативних для аналізу, розкриття та розслідування кримінальних та інших справ такої категорії, які насамперед стосуються фінансування тероризму та легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Таким чином, сама по собі детенізація не є самоціллю. Це лише інструмент для повноцінного економічного розвитку держави.

Експерти стверджують, що податкова система України, у її нинішньому вигляді, гальмує розвиток вітчизняної економіки. Сьогодні в Україні сферою фінансів та контролем за дотриманням податкового законодавства займаються 5 органів, які фактично дублюють один одного. Це Державна податкова служба, Державна фіскальна служба (у складі якої діє податкова міліція), Державна митна служба, Державна аудиторська служба та Державна служба фінансового моніторингу. Фахівці вказують на розбалансування в роботі цих служб, наголошують на низькій ефективності їхніх структур, роздуту штаті, неузгодженості рішень, відсутності єдиної бази інформації та сучасних аналітичних інструментів.

В результаті спостерігається катастрофічне падіння економіки, хронічні недонадходження до бюджету, зростання недовіри до України з боку міжнародних інвесторів.

Слід зазначити, що ефективність виведення бізнесу з тіні, в першу чергу, залежить від рівня розвитку громадянського суспільства на країні, тобто громадського контролю над діями чиновників, які сприяють зниженню рівня корупції, і, відповідно, підвищенню рівня довіри населення до влади [18, с. 109-115].

Наразі уряд у спробах вивести бізнес із тіні концентрується лише на деклараціях.. Проте, незважаючи на це, обсяги незаконних вилучень з кожним роком зростають, а обсяг недоотриманих податкових надходжень до бюджету загрожує фінансовій безпеці країни.

Таким чином, на перший погляд, державна система протидії тіньовій економіці має цілісні характеристики, передбачаючи різні заходи та механізми протидії: правові, економічні, інституційні, адміністративні та ін. Проте підсумки існуючих досліджень масштабів тіньової економіки в Україні свідчать про недостатні темпи їх зниження, що не дозволяє вважати державну систему протидії тіньовій економіці в Україні по-справжньому ефективною. Зазначимо три основні причини цієї умови.

По-перше, тривалий час мало місце явне превалювання правових механізмів протидії тіньовій економіці на тлі її розвитку. Прийняття закону або іншого нормативного акта в більшості випадків розглядалося як кінцевий і єдиний спосіб попередження або припинення того чи іншого сегмента тіньових економічних відносин. При цьому важелі економічного характеру або не застосовувалися взагалі, або застосовувалися з відривом від інших механізмів. Деякі інші важелі (наприклад, реалізація державної політики силами ЗМІ, профспілок, громадських діячів, релігійних та громадських організацій, спрямована на припинення тіньових економічних відносин) не використовувалася зовсім.

По-друге, одним з основних завдань правової діяльності держави, поряд з прийняттям законів та виданням інших актів, є контроль за їх виконанням. На думку автора, саме фактори інституційного (недостатня взаємодія державних відомств, відповідальних за проведення заходів щодо боротьби з тіньовою економікою) та етичного характеру (традиційна націленість на «відхід у тінь» у деяких категорій громадян, небажання виконувати

встановлені вимоги) відіграли свою роль у недостатньому виконанні тих, що приймаються на державному рівні правових актів.

По-третє, найважливішим фактором, що є перешкодою для побудови ефективної системи протидії тіньовій економіці, є корупція на різних рівнях влади. Вона постійно породжує корупцію держапарату, її вплив поширюється на політичне життя. Ряд учених вказують на тісну взаємодію та взаємовплив політичного життя, участь у якому вимагає великих витрат, з тіньовою економікою та «чорними грошима». Політичні діячі отримують свою частку «чорних грошей», забезпечуючи, у свою чергу, збереження умов для процвітання тіньової економіки.

Таким чином, масштаби тіньової економіки в Україні щороку зростають, що не дозволяє вважати державну систему протидії тіньовій економіці по-справжньому ефективною. Використання як основного механізму протидії зростанню тіньового сектора прийняття чергового правового акта у більшості випадків розглядається як кінцевий і єдиний спосіб попередження або припинення того чи іншого сегменту тіньових економічних відносин. Такий підхід не може забезпечити затребуваного ефекту, оскільки не орієнтований на готовність суспільства до його виконання. Найважливішим фактором, що є перешкодою для побудови ефективної системи протидії тіньовій економіці, є корупція на різних рівнях влади, що робить практично безглуздою побудову правової системи протидії тіньовим процесам, бо контроль за дотриманням правових норм не може бути реалізовано самими учасниками тіньових відносин. Причиною недостатньої ефективності державної політики протидії тіньовій економіці є слабе використання економічних важелів, що забезпечують спільну участь та зацікавленість у запобіганні тіньовим процесам усіх суб'єктів економіки: держави, підприємців та населення.

2.2. Розроблення системи заходів щодо удосконалення державного регулювання детінізації національної економіки та обґрунтування їх ефективності

Поява тіньового сектора означає, що деякі суб'єкти, які беруть участь у дотриманні громадських норм у частині економіки, мають можливість не дотримуватися цих умов, що в свою чергу означає, що інші суб'єкти економіки дозволяють їм це робити – або через слабкість, або через незацікавленість у такому дотриманні.

Звідси логічно є постановка проблеми щодо методів забезпечення такої зацікавленості. Створення зацікавленості всіх суб'єктів національної економічної системи у ліквідації тіньового сектора – головна умова боротьби з його зростанням. Основними суб'єктами економіки, від волі та дій яких залежить оптимальне дотримання всіма сторонами взаємних інтересів з метою забезпечення власних, є [12, с. 101-113]:

- підприємці, які організували економічну діяльність з виробництва товарів та послуг;
- громадяни – як наймані працівники, що забезпечують діяльність названого виробництва;
- держава, яка регулює діяльність підприємницьких структур та найманих працівників з метою найбільш ефективного виконання своїх громадських інституційних обов'язків, які полягають у підвищенні національного благополуччя.

Вироблення принципів несуперечливої співпраці цих сторін та їх дотримання є кінцевим завданням забезпечення національної економічної безпеки.

Оскільки національна економіка є складною системою, найбільш ефективним підходом до досягнення цілей її розвитку є синергетичний підхід. Сенс цього підходу у тому, що ефективність досягнення цілей

розвитку системи загалом зумовлена тим, наскільки узгоджуються цілі розвитку її окремих елементів.

Стабільність та ефективність національної економіки, тобто національна економічна безпека, залежить від злагодженості та несуперечності взаємодії суб'єктів підприємництва, найманих працівників і держави. Отже, для збереження національної економічної безпеки необхідно створити умови, що забезпечують їхню взаємну зацікавленість у дотриманні легальності діяльності та володінні легальними доходами.

Інтереси держави визначаються приблизно рівними темпами зростання ВВП та обсягу соціальнозначимих послуг на душу населення. Інтереси громадян знаходяться у площині зростання доходів на душу населення, зростання обсягу послуг, що забезпечують якість життя (медичне обслуговування, освіта, пенсійне забезпечення, екологічний захист) та зростання витрат на соціально значущі послуги.

Інтереси підприємницьких структур описуються зростанням доходу, що формує ВВП, і зростанням відрахувань від цього доходу до бюджету для проведення державної соціально-економічної політики, у тому числі формування фондів задля забезпечення соціально-значимих послуг.

Тобто зростання якості життя населення країни як основа сталого розвитку є тією об'єднуючою метою, у міру досягнення якої буде знижуватися загроза національній економічній безпеці зі сторони тіньової економіки.

Потреба в якості життя – це потреба у розвитку особистості, у забезпеченні фізичного здоров'я (у тому числі шляхом дотримання екологічно безпечних умов життя), у необхідному медичному забезпеченні. При цьому відсутність доступу до здобуття освіти, нереалізованість просвітницьких програм не дозволяє особистості об'єктивно оцінити наслідки використання таких джерел доходу та набути впевненості у об'єктивній необхідності виконання обов'язків перед державою в інтересах

власного блага. Таке становище означає, зокрема, відсутність у суспільстві об'єктивних передумов для виникнення податкової моралі.

Зрозуміло, що проведення освітніх, просвітницьких, екологічних програм, розвиток доступної системи охорони здоров'я – тобто реалізація стратегії, спрямованої на гармонізацію потреб усіх суб'єктів економічної діяльності, базується на зростанні ВВП.

Основним учасником створення ВВП є підприємницькі структури, діяльність яких регламентується державою на користь всіх членів суспільства, а зацікавленість бізнесу у легалізації діяльності обумовлена створенням сприятливого економічного та інвестиційного клімату. Щодо особистої зацікавленості громадян у забезпеченні найбільшого ефекту від підприємницької діяльності, вона базується на так званій економічній свободі. Саме в економічно вільному суспільстві люди можуть вільно працювати, виробляти, споживати та інвестувати так, як їм цього захочеться, бо їхня свобода гарантується, але не обмежується державою. В економічно вільних суспільствах уряди дозволяють робочій силі, капіталу та товарам вільно переміщатися, і водночас держава утримується від примусу або обмеження волі, за винятком випадків, коли необхідно її захистити та підтримати.

Скоротити масштаби тіньової економіки в країні можна, усунувши фактори, що спонукають бізнес ухилятися від оподаткування. До того ж, тут варто діяти виважено – застосовувати не лише санкції до порушників законодавства, а й певні стимули для підприємців, які готові працювати легально.

Зокрема, можна запропонувати:

- 1) провести безумовну загальну амністію тіньових капіталів (крім капіталів корупційного походження);
- 2) при легалізації капіталів невідомого походження ставки оподаткування застосовувати максимально низькі (2,5% – максимум 5%).

Натомість, після закінчення терміну подання «нульової декларації» ця ставка має бути максимально високою;

3) створити пільгові податкові умови для інвесторів з амністованим капіталом;

4) встановити додаткові преференції для закордонного капіталу при поверненні його в країну;

5) законодавчо гарантувати, що особи, які скористалися можливістю податкової амністії, не будуть піддані жодним переслідуванням з боку держави;

6) запровадити податок на виведений капітал;

7) лібералізувати систему оподаткування;

8) ввести економічні стимули для детінізації бізнесу (працювати легально та прозоро має бути економічно вигідно)

9) встановити прозоре адміністрування бізнесу з мінімальним впливом людського фактора;

10) законодавчо стимулювати безготівкові розрахунки та поступово звужувати сферу дії обороту готівки.

Підводячи підсумок, варто зазначити, що проводячи цілеспрямовану діяльність із боротьби з тіньовим сектором, уряд України основні зусилля має зосередити на трьох основних напрямках:

- на формуванні сприятливих умов для функціонування легального підприємництва;
- на заходи щодо скорочення чисельності незаконних підприємців, які створюють недобросовісну конкуренцію легальному підприємству;
- на запобіганні втягуванню у тіньовий бізнес легальних підприємців та найманих працівників.

Оскільки фінансування всіх державних заходів забезпечується з доходів легальних структур, як сумлінних платників податків, саме зручність ведення легального бізнесу забезпечує реалізацію сталої національної економічної стратегії розвитку та є найважливішим чинником боротьби із її тіньовим

сектором. У зв'язку з цим перший напрямок боротьби з тіньовою економікою включає в себе створення сприятливих умов для розвитку легального підприємництва. Державні органи спільно з представниками громадських організацій та легального бізнесу виробляють систему організаційних, правових, фінансових та інших заходів, пов'язаних з полегшенням функціонування офіційно зареєстрованих комерційних структур.

Другий напрямок роботи, спрямований на скорочення чисельності незаконних підприємств та підприємців, здійснюється не лише за рахунок оперативно-розшукових та репресивних заходів правоохоронних органів, пов'язаних із затриманням та покаранням організаторів тіньового бізнесу.

Профілактика можливих тіньових операцій за рахунок впровадження систем забезпечення їх прозорості є найважливішим методом зниження тінізації національної економіки.

Третій напрямок боротьби з нелегальним бізнесом пов'язаний із широким інформуванням усіх зацікавлених сторін, у тому числі через ЗМІ, про шкідливий вплив тіньового бізнесу на економіку та суспільство, про збитки, завдані незаконним підприємництвом населенню та легальному бізнесу.

Тим не менш, істотним недоліком реалізації всіх трьох оперативних планів є недостатня увага, що приділяється співпраці українського уряду з іншими суб'єктами економіки, зацікавленими у зниженні частки тіньового сектора – об'єднаннями підприємців, громадськими та науковими організаціями.

Як було показано, така триєдина співпраця є необхідною основою досягнення основної мети – сталого та безпечного розвитку національної економіки та має об'єктивне коріння для ефективної взаємодії [19].

Легальне підприємництво зацікавлене у зниженні частки тіньового сектора, що веде несумлінну конкурентну боротьбу за ринок та споживача, що підриває довіру, до легально випущеної продукції.

Маючи значні фінансові ресурси, кадровий потенціал, впливом на громадську думку, підприємницькі об'єднання та спілки роблять свій внесок у боротьбу з тіншовим бізнесом. Саме це проявляється в тому, що:

- легальний бізнес включає у внутрішні кодекси корпоративної етики відповідні положення щодо неприпустимості таких дій, як ухилення від сплати податків, підкупу посадових осіб, ЗМІ, судових органів;

- підприємницькі об'єднання, асоціації та спілки, що діють на легальній основі, самостійно регулюють поведінку своїх членів, при необхідності застосовуючи до порушників штрафні санкції та заходи дисциплінарного характеру;

- легальний бізнес відмовляється від співпраці з підприємцями-«тіншовиками», тим самим ускладнюючи їхню діяльність, а також роботу тіншового бізнесу загалом;

- під патронажем легального бізнесу здійснюються наукові дослідження з тематики, пов'язаної з тіншовим бізнесом, надаються консультації юридичним та фізичним особам з питань протидії незаконному підприємництву, захисту прав споживачів та інтелектуальної власності;

- легальний бізнес здійснює велику профілактичну та роз'яснювальну роботу з широкого спектру питань, пов'язаних із незаконним підприємництвом. На вебсайтах підприємницьких організацій та об'єднань, а також у ЗМІ публікуються відповідні статистичні дані, аналітичні статті та інші матеріали.

Дуже важлива у боротьбі з тіншовою економікою підтримка широких мас населення, що здійснюється як в індивідуальному порядку окремими активістами, так і через включення в протистояння тіншовому бізнесу громадських організацій. В даний час існує велика кількість міжнародних та національних громадських організацій, які прямо або побічно протидіють тіншовому бізнесу.

До таких організацій належать:

– Всесвітня організація праці та відповідні національні організації, що відстоюють інтереси найманих працівників. Оскільки в осіб, зайнятих у тіньовому секторі, багато прав порушуються (право на медичне та пенсійне страхування, на відпустку у зв'язку з вагітністю, на безпечні умови праці та ін.), зазначені організації всіляко протидіють незаконному підприємництву, домагаючись переведення трудових відносин у законне русло;

– Всесвітня організація інтелектуальної власності та споріднені їй асоціації та спілки також виступають єдиним фронтом проти тіньового бізнесу, так як багато сфер незаконного підприємництва засновані на копіюванні літературних та музичних творів, програмних товарів, відеофільмів та інших матеріалів. Обстоюючи законні інтереси авторів цих творів, відповідні організації приймають необхідні заходи проти тіньового бізнесу;

– захищаючи економічну свободу, Міжнародне товариство захисту прав споживачів, а також національні організації аналогічного призначення ведуть інтенсивну боротьбу з тіньовим бізнесом, представники якого щоденно порушують права покупців та споживачів їхньої продукції. Здійснюючи практичну допомогу населенню, товариство захисту прав споживачів виконують величезний обсяг роботи із судового переслідування виробників неякісної продукції, виробленої з порушенням встановлених законом норм та правил;

Здійснюючи діяльність з усіх зазначених напрямів, громадські організації роблять істотний внесок у роботу з протидії тіньовому бізнесу.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Визначено, що Україні, за різними експертними оцінками, у тіні знаходиться від 30 до 40% ВВП. Після проведення оцінювання рівня тінізації економіки України за різними методами з'ясовано, що за результатами оцінки Міністерства економіки України, рівень тіньової економіки за період з 2016 до 2021 р. мав тенденцію до зменшення, склавши 31% у січні-червні 2021 р. Натомість, оцінювання рівня тіньової економіки в країні за методом «витрати населення – роздрібний товарообіг і послуги» продемонструвало зниження рівня тіньової економіки за цим методом з 33% у 2016 р. до 23% у 2021 р. Причинами виникнення подібної тенденції можна назвати: звужені можливості придбання товарів на неорганізованих ринках; зміна споживчих пріоритетів населення під час пандемії (утримання від непершочергових витрат в умовах невизначеності); стимулювання споживчого попиту на тлі зростання соціальних стандартів. Результати оцінювання рівня тіньової економіки в країні за монетарним методом свідчать про зростання тіньової економіки протягом аналізованого періоду з 31% у 2017 р. до 33% у 2021 р. На збільшення рівня тіньової економіки за цим методом суттєвий вплив мали різноспрямовані фактори. Серед позитивних факторів варто назвати: відновлення банківського кредитування в національній валюті з квітня 2021 року на тлі поживлення економіки; підтримання Нацбанком урядових програм, зокрема ініціативи «Доступні кредити 5-7-9%». До негативних факторів впливу варто віднести: підвищення НБУ облікової ставки з 6% річних (діяла з 12.06.2020) до 6,5% річних з 05.03.2021 та до 7,5% з 16.04.2021, що спричинило зростання вартості кредитів для бізнесу та населення; збільшення обсягу обігу грошей поза банками, що в 2021 році становив 25,4 млрд грн (на 4,9 % порівняно з попереднім роком).

2. Формування тіньової економіки в Україні відбувається під дією низки факторів, основними з яких є: збільшення податкового навантаження

та внесків на соціальне страхування; посилення державного регулювання економіки, особливо ринку праці; вимушене скорочення робочого часу; ранній вихід на пенсію; безробіття; зниження суспільної довіри та лояльності до державних інституцій, а також падіння податкової моралі.

Способи отримання тіньових доходів постійно вдосконалюються, застосовуються нові технології та фінансові інструменти, що значно ускладнює можливості контролюючих органів впливати на формування тіньового сектора. Схеми ухилення містять заплутані багатогодові операції. У зв'язку з цим слід зосередити увагу не лише на схемах ухилення від оподаткування чи отримання доходів кримінального характеру, а й на фактах використання зароблених у таких схемах коштів та майна.

3. Державна система протидії тіньовій економіці має цілісні характеристики, передбачаючи різні заходи та механізми протидії: правові, економічні, інституційні, адміністративні та ін. Проте підсумки існуючих досліджень масштабів тіньової економіки в Україні свідчать про недостатні темпи їх зниження, що не дозволяє вважати державну систему протидії тіньовій економіці в Україні по-справжньому ефективною. Основними причинами цієї умови є: має місце явне превалювання правових механізмів протидії тіньовій економіці на тлі її розвитку. Прийняття закону або іншого нормативного акту в більшості випадків розглядається як кінцевий і єдиний спосіб попередження або припинення того чи іншого сегмента тіньових економічних відносин. При цьому важелі економічного характеру або не застосовуються взагалі, або застосовуються з відривом від інших механізмів; фактори інституційного (недостатня взаємодія державних відомств, відповідальних за проведення заходів щодо боротьби з тіньовою економікою) та етичного характеру (традиційна націленість на «відхід у тінь» у деяких категорій громадян, небажання виконувати встановлені вимоги) відіграли свою роль у недостатньому виконанні тих, що приймаються на державному рівні правових актів; корупція на різних рівнях влади. Вона постійно породжує корупцію держапарату, її вплив поширюється на політичне життя. Ряд учених вказують на тісну взаємодію та взаємовплив політичного життя, участь у якому вимагає

великих витрат, з тіньовою економікою та «чорними грошима». Політичні діячі отримують свою частку «чорних грошей», забезпечуючи, у свою чергу, збереження умов для процвітання тіньової економіки.

4. Проводячи цілеспрямовану діяльність із боротьби з тіньовим сектором, уряд України основні зусилля має зосередити на трьох основних напрямках: на формуванні сприятливих умов для функціонування легального підприємництва; на заходи щодо скорочення чисельності незаконних підприємців, які створюють недобросовісну конкуренцію легальному підприємству; на запобіганні втягуванню у тіньовий бізнес легальних підприємців та найманих працівників.

Оскільки фінансування всіх державних заходів забезпечується з доходів легальних структур, як сумлінних платників податків, саме зручність ведення легального бізнесу забезпечує реалізацію сталої національної економічної стратегії розвитку та є найважливішим чинником боротьби із її тіньовим сектором. У зв'язку з цим перший напрямок боротьби з тіньовою економікою включає в себе створення сприятливих умов для розвитку легального підприємництва. Державні органи спільно з представниками громадських організацій та легального бізнесу виробляють систему організаційних, правових, фінансових та інших заходів, пов'язаних з полегшенням функціонування офіційно зареєстрованих комерційних структур. Другий напрямок роботи, спрямований на скорочення чисельності незаконних підприємств та підприємців, здійснюється не лише за рахунок оперативно-розшукових та репресивних заходів правоохоронних органів, пов'язаних із затриманням та покаранням організаторів тіньового бізнесу. Профілактика можливих тіньових операцій за рахунок впровадження систем забезпечення їх прозорості є найважливішим методом зниження тінізації національної економіки. Третій напрямок боротьби з нелегальним бізнесом пов'язаний із широким інформуванням усіх зацікавлених сторін, у тому числі через ЗМІ, про шкідливий вплив тіньового бізнесу на економіку та суспільство, про збитки, завдані незаконним підприємництвом населенню та легальному бізнесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волошенко А. В. Корупція як деструктивний чинник економічної безпеки. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2016. Вип. 1. С. 6-10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2016_1_3. (дата звернення 20.01.2022)
2. Власенко Ю.Г., Власенко Т.О. Тіньова економіка як негативний фактор на шляху до економічного зростання України. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». 2021. № 2. URL: http://www.economy.nauka.com.ua/pdf/2_2021/105.pdf (дата звернення 20.01.2022)
3. Гмирін А. Детінізація економіки: від традиційних схем та декларацій до цивілізованого підходу та рішучих дій. Економічна правда від 29 липня 2020 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/columns/2020/07/29/663486/> (дата звернення 15.01.2022 р.).
4. Гуменна, Ю.Г., Тютюнник І.В. Державна політика протидії тінізації економіки: обґрунтування ключових аспектів формування та реалізації. Науковий вісник Ужгородського національного університету: серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство . Ужгород: Гельветика, 2018. Вип. 22, Ч.1. С. 83-87. URL: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/22_1_2018ua/19.pdf (дата звернення 15.01.2022 р.).
5. Державна політика детінізації зайнятості: зарубіжний досвід та виклики для України: матеріали круглого столу, Київ, 19 вересня 2019 року. За заг.ред Дубич К.В., Діденко Н.Г., Калініної С.П., Серьогіної Н.О. Київ, ІПК ДСЗУ, 2019. 105с.
6. Державне регулювання економіки. Розрахункова робота: навч. посіб. для студ., які навчаються за спеціальністю 051 «Економіка» ОПП «Економіка бізнес-підприємства» / КПІ ім. Ігоря Сікорського; уклад. М. В. Шашина. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2020. 32 с. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/42454> (дата звернення 15.01.2022 р.).

7. Дьяченко Я.Я. Засоби державної протидії непродуктивному впливу капіталу за межі України. Наук. пр. НДФІ. 2015. № 2 (71). С. 149-157.

8. Дубровський В., Черкашин В. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/уникнення оподаткування в Україні. Київ, 2019. 63 с. URL: https://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2020/09/CASE_Tax-avoidance.pdf (дата звернення 15.01.2022 р.).

9. Загальні тенденції тіньової економіки (січень-червень 2021 р.). Департамент стратегічного планування та макроекономічного прогнозування. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=fc48bdd5-178c-47af-b64c-c7ee533cb4b0&title=ZagalniTendentsiiTinvoiEkonomikiVUkrainiUIKvartali2021-Roku&isSpecial=true> (дата звернення 15.01.2022 р.).

10. Нехайчук Д.В. Дослідження механізмів державного регулювання економічного розвитку та його складових. «Економіка та держава». 2015. № 3. С. 82-85. URL: <http://www.economy.in.ua/?op=1&z=3117&i=17> (дата звернення 15.01.2022 р.).

11. Леонова О.О. Напрями вдосконалення механізмів державного регулювання у сфері детінізації економічних відносин в Україні. Електронне наукове видання «Державне управління та національна безпека». URL: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/1540638118497.pdf> (дата звернення: 10.11.2018).

12. Лук'яненко І.Г. Тінізація української економіки як негативний фактор її розвитку. Економічний вісник університету. 2018. Вип. 39. С. 101-113. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2018_39_16 (дата звернення 15.01.2022 р.).

13. Любченко А. Уряд створив робочу групу з детінізації економіки: хто до неї увійшов. Економічна правда від 18 серпня 2021 р. URL: <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2021/08/18/677026/> (дата звернення 15.01.2022 р.).

14. Мазур І.І., Шишак А. Соціально-економічна природа тіньової економіки та причини її розвитку в підприємництві. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка. 2017. № 1 (190). С. 13-20.

15. Миколайчук М.М. Державне регулювання детінізації економіки як мотивація розвитку її технологічного рівня. Державне управління: теорія та практика. №2. 2017. С. 46-56. URL: <http://www.e-ratp.academy.gov.ua/pages/dop/21/files/f628fb2a-d77b-4653-9388-2a4635ac1e8f.pdf> (дата звернення 15.01.2022 р.).

16. Краус Н. М. Детермінанти тіньової економіки в інноваційних умовах господарювання: монографія. Полтава: Дивосвіт, 2014. 148 с. URL: <http://dspace.puet.edu.ua/bitstream/123456789/4037/1/Монографія%20Краус%20Н.%20М.%202014.pdf>. (дата звернення 15.01.2022 р.).

17. Ковтун М.С. Основи публічного адміністрування : навч. посіб. за заг. ред. Н. П. Матюхіної. Харків : Право, 2018. – 172 с. URL: https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/485/3_Osnovi_publichnogo_administruvannja_NP_vnutri.pdf (дата звернення 15.01.2022 р.).

18. Фінансове забезпечення сталого розвитку економіки України: кол. монографія за ред. М. А. Слатвінського. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. – 180 с.

19. Стратегія сталого розвитку України на період до 2030 року. Про Програму розвитку ООН в Україні. URL: http://www.ua.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf (дата звернення: 10.11.2018).

20. Тютюнник І. В., Гуменна Ю. Г. Управління податковими розривами як перспективний напрям детінізації економіки. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка» : науковий журнал. Острог : Вид-во НаУОА, березень 2019. № 12(40). С. 146–150.

21. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII/. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1700-18/conv/page>.
22. Подмазко, О.М. Організаційно-економічні основи механізму детінізації економіки України [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.03; Одес. нац. політехн. ун-т. Одеса, 2015. 22 с.
23. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA> (дата звернення: 10.11.2018).
24. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.01.2022).
25. Павленко Н. В., Виганяйло С. М., Пилипенко Н. М. Детінізація економіки України як чинник економічного зростання. Економіка та держава. 2021. № 7. С. 21–28.
26. Пияк Е.К. Тінева економіка: причини виникнення, масштаби, наслідки і методи боротьби. URL: <http://ir.nmu.org.ua/jspui/bitstream/123456789/148043/1/62-64.pdf> (дата звернення: 20.01.2022).
27. Поворозник В., Бочі А. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання. Проект «Приховані тригери економічного зростання в країнах Вишегородської четвірки та в Україні. С. 1-7. URL: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf. (дата звернення: 20.01.2022).
28. Пірникоза П.В. Теоретична сутність економічної категорії «детінізація економіки». Економічний аналіз. 2017. Т. 27. № 4. С. 65-74.
29. Харазішвілі Ю.М. Проблеми тіньової економіки, детінізації, середньої та мінімальної заробітної плати. Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Економічні науки. 2017. Вип. 12(2). С. 164-172
30. Харазішвілі Ю.М. Світло та тінь економіки України: резерви зростання та модернізації України. Економіка України. 2017. № 4(665). С. 22-45.

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра публічного управління та адміністрування

РЕФЕРАТ

ВИПУСКНОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ

на тему:

«ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕТІНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ»

Студентки 5 курсу, 7 групи,
спеціальності 074 «Публічне
управління та адміністрування»
спеціалізації «Публічне
управління та адміністрування»

Бойченко Олександри
В'ячеславівни

Науковий керівник
канд. екон. наук

Дьяченко Ольга
Володимирівна

Гарант освітньої програми
канд. екон. наук, доцент

Головня Юлія Ігорівна

Київ 2022

Випускна кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (30 найменувань). Основний зміст роботи викладено на 29 сторінках комп'ютерного тексту. Робота містить 2 таблиці та 2 рисунки.

Метою роботи є розроблення системи заходів щодо удосконалення державного регулювання детінізації національної економіки

Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних дослідницьких завдань:

- дослідити сучасний стан та тенденції тінізації економіки в Україні;
- здійснити аналіз факторів впливу на тінізацію економіки в Україні;
- дослідити механізм формування та реалізації державної політики протидії тіншовій економіці в Україні;
- розробити систему заходів щодо удосконалення державного регулювання детінізації національної економіки та обґрунтувати їх ефективність.

Об'єктом дослідження є процес державного регулювання детінізації національної економіки.

Предметом дослідження є теоретичні, методичні та практичні засади державного регулювання детінізації національної економіки.

Для вирішення поставлених завдань були використані загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: аналізу та синтезу для дослідження сучасного стану та факторів впливу на тінізацію економіки в Україні; метод систематизації та класифікації – для виокремлення факторів поширення тіншової економіки; метод статистичного аналізу – для дослідження динаміки тіншової економіки й дієвості заходів із детінізації економіки; метод варіації та взаємозв'язків – для дослідження зв'язків тінізації економіки з іншими соціально-економічними чинниками.

У першому розділі досліджено сучасний стан та тенденції тінізації економіки в Україні, здійснено аналіз факторів впливу на тінізацію економіки в Україні.

У другому розділі досліджено механізм формування та реалізації державної політики протидії тіншовій економіці в Україні та розроблено систему заходів щодо удосконалення державного регулювання детінізації національної економіки.

Одержані результати можуть бути використані з метою удосконалення державного регулювання детінізації національної економіки на загальнодержавному та місцевому рівні.

АНОТАЦІЯ

У випускній кваліфікаційній роботі висвітлено питання державного регулювання детінізації національної економіки, досліджено сучасний стан та тенденції тінізації економіки в Україні, здійснено аналіз факторів впливу на тінізацію економіки в Україні, досліджено механізм формування та реалізації державної політики протидії тіньовій економіці в Україні, викладено пропозиції щодо удосконалення державного регулювання детінізації національної економіки, серед яких формування сприятливих умов для функціонування легального підприємництва; заходи щодо скорочення чисельності незаконних підприємців, які створюють недобросовісну конкуренцію легальному підприємництву; запобігання втягуванню у тіньовий бізнес легальних підприємців та найманих працівників.

Ключові слова: національна економіка, детінізація економіки, державна політика протидії тіньовій економіці, корупція.

SUMMARY

The final qualification work covers the issues of state regulation of shadowing of the national economy, studies the current state and trends of shadowing of the economy in Ukraine, analyzes the factors influencing the shadowing of the economy in Ukraine, examines the mechanism of formation and implementation of state policy against shadow economy in Ukraine. regulation of de-shadowing of the national economy, including the formation of favorable conditions for the functioning of legal entrepreneurship; measures to reduce the number of illegal entrepreneurs who create unfair competition to legal entrepreneurship; preventing the involvement of legal entrepreneurs and employees in the shadow business.

Key words: national economy, de-shadowing of the economy, state policy of counteracting the shadow economy, corruption.

РЕЦЕНЗІЯ

на випускню кваліфікаційну роботу Бойченко Олександри В'ячеславівни на тему

«Державне регулювання детінізації національної економіки»
виконаної на здобуття ОС «Бакалавр»

за спеціальністю 074 «Публічне управління та адміністрування»

у Київському національному торговельно-економічному університеті

Представлена на рецензію випускна кваліфікаційна робота носить актуальний характер. Для вирішення поставлених завдань були використані загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема аналізу та синтезу для дослідження сучасного стану та факторів впливу на тінізацію економіки в Україні, статистичний та економіко-математичний для аналізу тенденцій тінізації економіки в Україні та обґрунтування ефективності системи заходів щодо удосконалення державного регулювання детінізації національної економіки.

У процесі аналізу автором використовувалися теоретичні методи дослідження та підсумки проведеного оцінювання рівня тінізації економіки визначено, що тенденції до зростання тінізації економіки України формуються в умовах несприятливого інвестиційного та бізнес середовища в країні. З іншого боку, позитивні очікування щодо умов ділової активності, а також щодо результатів запроваджуваних Урядом реформ стимулюють населення та суб'єкти господарювання до розширення діяльності у легальному секторі

Метою дослідження структури тіньової економіки, що є важливим аспектом найбільш повного та глибокого вивчення даного явища, а також передумовою для розробки заходів щодо детінізації економіки

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (30 найменувань). Основний зміст роботи викладено на 29 сторінках комп'ютерного тексту. Робота містить 2 таблиці та 2 рисунки, джерела та додатки.

У першому розділі досліджено сучасний стан та тенденції тінізації економіки в Україні, здійснено аналіз факторів впливу на тінізацію економіки в Україні.

У другому розділі досліджено механізм формування та реалізації державної політики протидії тіньовій економіці в Україні та розроблено систему заходів щодо удосконалення державного регулювання детінізації національної економіки.

Випускна кваліфікаційна робота відповідає вимогам, виконана у повному обсязі і заслуговує на позитивну оцінку, а її автор Бойченко Олександра В'ячеславівна на отримання кваліфікації бакалавра відповідно до обраної спеціальності.

Теоретико-методичні та прикладні основи організаційно-економічного механізму державного регулювання детінізації національної економіки.

Рецензент: Начальник відділу 15 АТ "ПРИВАТБАНК"

Кравченко М.Ю.

Завідувачу кафедри публічного
управління та адміністрування
Новіковій Н.Л.

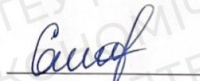
Згода

Я, Бойченко Олександра Вячеславівна, цим засвідчую, що є автором
випускної кваліфікаційної роботи на тему: “Державне регулювання детінізації
національної економіки” несую повну відповідальність за достовірність, точність
та повноту поданої у роботі інформації, жодна частина роботи не була
скопійована, за винятком випадків, коли робиться належне підтвердження в
присвоєнні. Я підтверджую, що у роботі не міститься державної таємниці або
інформації для службового користування.

Цим засвідчую, що жодна частина цієї роботи не була опублікована мною
раніше.

Я даю дозвіл на те, що моя робота буде направлена в інституційний
депозитарій Київського національного торговельно-економічного університету і
збережена в базі даних для майбутньої перевірки плагіату.

« 24 » січня 2022 року

Підпис

(Бойченко О.В.)
Прізвище, ініціали

Завідувачу кафедри публічного
управління та адміністрування
Новіковій Н.Л.

Заява

Я, Бойченко Олександра Вячеславівна повідомляю, що за результатами проведення самостійної перевірки з використанням програмно-технічних засобів у наданій випускній кваліфікаційній роботі на тему: «Державне регулювання детінізації національної економіки» не міститься елементів академічного плагіату. У випадках використання прямих запозичень з друкованих та електронних джерел, вказані відповідні посилання.

Робота для перевірки надається у друкованому та електронному варіантах. Електронна версія моєї роботи ідентична з друкованою.

«24» січня 2022 року

(підпис)

SCIENTIA DIFFICILIS SED FRUCTUOSA